

PAWEŁ NOWAK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
Pedagogical University of Cracow, Poland

Perspektywy upadłości konsumenckiej w Polsce w kontekście zmian ekonomiczno-prawnych

The Prospects of Consumer Bankruptcy in Poland in the Context of Economic and Legal Changes

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie istoty i wielkości zjawiska nadmiernego zadłużenia gospodarstw domowych oraz ocena możliwości oddłużenia w ramach upadłości konsumenckiej. Rozważania podjęte w artykule koncentrują się na pojęciu, miarach, przyczynach i konsekwencjach nadmiernego zadłużenia. Nowelizacja prawa upadłościowego stworzyła od 2015 roku szerszy dostęp do upadłości konsumenckiej.

Tekst stanowi próbę odpowiedzi na następujące pytania:

- Kiedy występuje nadmierne zadłużenie?
- Jakie są przyczyny i konsekwencje nadmiernego zadłużenia?
- W jaki sposób nowelizacja ustawy o upadłości konsumenckiej zmieniła sytuację konsumentów w relacjach z bankami?
- Jakie środki prewencyjne i naprawcze powinny zostać podjęte, aby zmniejszyć ryzyko nadmiernego zadłużenia gospodarstw domowych?

Artykuł opiera się na danych zastanych, aktach prawnych oraz aktualnej literaturze przedmiotu. Wnioski zawarte w artykule określają wpływ zmian prawnych na możliwość poprawy sytuacji finansowej gospodarstw domowych oraz wynikające z tych zmian konsekwencje dla systemu ochrony konsumenta. Artykuł zawiera także rekomendacje dotyczące rozwiązań podnoszących poziom bezpieczeństwa konsumenta na rynku kredytowym, opartych na edukacji konsumentów.

Abstract: The article is aimed at presenting and evaluating the matter and scale of excessive household debt phenomena and the possibilities of a fresh start within consumer bankruptcy. The research is focused on definition, measure, causes and consequences of indebtedness. The novelisation of the consumer bankruptcy legislation in 2015 created broader access to the consumer bankruptcy.

The text is an attempt to answer to the following questions:

- When does excessive debt occur?
- What are the reasons for and the consequences of excessive debt?
- How does the law novelisation change the relation between the consumer and banks?
- What kind of tools should be undertaken to reduce the risk of the excessive debt of consumers?

The paper is based on existing data and current literature and legislation.

The findings included in the article indicate the impact of legislation changes on the possibilities of improvement of consumer situation and consequences for consumer protection system. There are also the recommendation for solutions increasing the consumer's safety on financial markets based on consumer education.

Słowa kluczowe: nadmierne zadłużenie; ochrona konsumenta; umowy kredytowe; upadłość konsumencka
Keywords: consumer bankruptcy; consumer protection; excessive debt; loan contracts

Otrzymano: 30 grudnia 2016

Received: 30 December 2016

Zaakceptowano: 11 lipca 2017

Accepted: 11 July 2017

Sugerowana cytacja/ Suggested citation:

Nowak, P. (2017). Perspektywy upadłości konsumenckiej w Polsce kontekście zmian ekonomiczno-prawnych. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 31(3), 153–166. <https://doi.org/10.24917/20801653.313.10>

WSTĘP

W wyniku rozpowszechniania się konsumpcyjnego stylu życia rośnie liczba osób żyjących na kredyt. Dane statystyczne dotyczące krajów członkowskich UE wskazują na rosnącą skalę zjawiska niewypłacalności gospodarstw domowych. Wprowadzie poziom zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce jest znacznie niższy niż w innych krajach UE, jednak dynamika wzrostu zadłużenia wymaga refleksji nad przyczynami i konsekwencjami tego zjawiska (Świecka, 2009). Jak pokazuje doświadczenie, konsekwencje pozornie nawet prostych decyzji finansowych mogą być poważne. Dotyczy to zwłaszcza gospodarstw domowych o niskiej świadomości i niskich dochodach, które są szczególnie podatne na zagrożenia spowodowane niestabilnością sytuacji gospodarczej (Dąbrowska, 2012; Knehans-Olejniki, 2015).

Celem artykułu jest ocena możliwości wyjścia z pułapki nadmiernego zadłużenia poprzez upadłość konsumencką. Analiza przeprowadzona została w kontekście znolizowanych przepisów, wprowadzonych ustawą z dnia 29 sierpnia 2014 roku o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1306) oraz ustawą z dnia 15 maja 2015 roku – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2015 r. poz. 978). W tekście wykorzystano dane zastane pochodzące z ogólnopolskich baz danych, monografie oraz akty prawne. W artykule poddano ocenie obowiązujące rozwiązania prawne oraz sformułowano zalecenia podnoszące bezpieczeństwo finansowe konsumentów.

POJĘCIE I MIARY NADMIERNEGO ZADŁUŻENIA

W podstawowym ujęciu zadłużenie gospodarstw domowych ma charakter kredytowy i pozakredytowy. W skład zadłużenia kredytowego wchodzi długi pieniężne, czyli kredyty i pożyczki zaciągnięte przez gospodarstwa domowe w sektorze bankowym i pozabankowym.

Podmioty zajmujące się udzielaniem kredytów i pożyczek gospodarstwom domowym, działające w Polsce, są zróżnicowaną grupą zarówno w zakresie formy organizacyjnej, rodzaju oferowanych produktów kredytowych, jak i skali działania. Wśród kredytodawców wyodrębnia się trzy podstawowe grupy:

- banki (w tym banki spółdzielcze i instytucje kredytowe),
- spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK-i),
- inni przedsiębiorcy udzielający pożyczek (tzw. parabanki).

Na koniec 2015 roku działało w Polsce 38 banków komercyjnych, 27 oddziałów instytucji kredytowych, 561 banków spółdzielczych oraz 48 SKOK-ów. Branżowy rejestr firm pożyczkowych, do którego wpis jest dobrowolny i bezpłatny, utworzył w styczniu 2015 roku Związek Firm Pożyczkowych. W dniu uruchomienia rejestru było w nim prawie 100 firm pożyczkowych (Gafrikova, 2016: 72). Im gorsza sytuacja finansowa konsumentów, tym częściej korzystają oni z usług sektora pozabankowego.

Zadłużenie pozakredytowe tworzą długi z tytułu niezapłaconych alimentów, rachunków telekomunikacyjnych, kar za jazdę bez biletu, prawomocnych wyroków sądowych. Średnia wartość zaległego zobowiązania alimentacyjnego wyniosła na koniec marca 2016 roku 31 774 zł – ponad 600 tys. dzieci nie otrzymuje zasądzonych alimentów ani od rodziców, ani od funduszu alimentacyjnego.

Problemy finansowe konsumentów uwidaczniają się w opóźnieniach w regulowaniu zobowiązań. Gospodarstwa domowe najpierw nie regulują tych zobowiązań z tytułu opóźnień, które nie są zagrożone wysokimi karami. Należą do nich w pierwszej kolejności czynsze. Z kolei kredyty mieszkaniowe charakteryzują się wysoką dyscypliną płatniczą i należą do najbardziej terminowo wykonywanych zobowiązań.

Nadmierne zadłużenie to „kategoria ekonomiczno-finansowa charakteryzująca się przewyższeniem bieżących i przyszłych obciążeń finansowych podmiotu gospodarczego nad jego przychodami do dyspozycji oraz niedoborem aktywów konsumenta, które mogłyby zostać spieniężone celem spłaty długów” (Gębski, 2013). Nadmierne zadłużenie polega na zaciągnięciu zobowiązań, których spłata z powodu ich liczby lub zbyt dużej wartości staje się zbyt dużym obciążeniem domowego budżetu. Definicja nadmiernego zadłużenia jako sytuacji, w której istniejące i przyszłe źródła dochodów okazują się być niewystarczające do spłaty wszystkich zobowiązań, bez konieczności znacznego obniżenia standardu życia – ze wszystkimi tego faktu skutkami społecznymi – wydaje się być powszechnie akceptowana. Zaletą tej definicji jest szerokie ujęcie czynników i uniwersalność wykorzystanych pojęć, wadą natomiast trudność praktycznego pomiaru.

Stan nadmiernego zadłużenia można określać na podstawie wskaźników DTI (ang. *debt to income* – dług do dochodu) dla kredytów bez zabezpieczenia oraz LTV (ang. *loan to value* – kredyt do zabezpieczenia) dla kredytów z zabezpieczeniem. Względna wysokość zadłużenia mierzona wskaźnikiem DTI jest intuicyjnie miarą znacznie trafniejszą niż wartości bezwzględne. Ogólny wzrost wartości zadłużenia gospodarstw domowych, w relacji do ich rozporządzalnego dochodu, powinien powodować wprost proporcjonalny wzrost liczby przypadków nadmiernego zadłużenia. Tak jednak nie jest ze względu na znaczenie innych czynników, takich jak stabilność gospodarki oraz nawyki konsumentów.

Na podstawie DTI można przyjąć, że nadmierne zadłużenie występuje wtedy, gdy przekroczony zostanie limit zadłużenia. Rekomendacja T, mająca zastosowanie wobec kredytów konsumpcyjnych, wprowadzona w 2010 roku, ograniczyła wysokość raty kredytowej do 50% miesięcznych dochodów netto kredytobiorcy. Rekomendacja miała na celu ograniczenie efektu spirali zadłużeniowej gospodarstw domowych. Kredytobiorca, który miał już kredyty i ich raty osiągnęły poziom 50% jego dochodów miesięcznych, nie miał szansy na zaciągnięcie kolejnego zobowiązania kredytowego w banku. W lepszej sytuacji znaleźli się kredytobiorcy zarabiający więcej niż średnia krajowa.

U nich próg maksymalny wartości raty i zobowiązań kredytowych w ciągu miesiąca nie mógł być wyższy niż 65% ich dochodów netto (*Rekomendacja T...*, 2010).

W wyniku nowelizacji Rekomendacji T w 2013 roku nastąpiło odejście od sztywnego regulowania tej relacji – chociaż KNF podtrzymała ograniczenie dostępu do „łatwych” kredytów konsumenckich, wiążąc ich wysokość z okresem wcześniejszej współpracy konsumenta z bankiem (*Rekomendacja T...*, 2013). Od 2013 roku spora część banków poluzowała kryteria kredytowe, zwiększyła dostępną kwotę kredytu i wydłużyła maksymalny okres kredytowania.

Wskaźnikiem nadmiernego zadłużenia stosowanym dla kredytów mieszkaniowych jest LTV, określający stosunek wartości kredytu do wartości nieruchomości stanowiącej jego zabezpieczenie. W znowelizowanej w 2013 roku Rekomendacji S zawarto postanowienia o maksymalnym LTV nowo udzielanych kredytów i obowiązkowym wkładzie własnym. Zgodnie z punktem 10 Rekomendacji S: „w przypadku ekspozycji związanej z finansowaniem nieruchomości bank nie powinien kredytować pełnej wartości nieruchomości stanowiącej przedmiot zabezpieczenia” (*Rekomendacja S...*, 2013: 24).

Z kolei zgodnie z punktem 15.7 Rekomendacji S: „W przypadku ekspozycji kredytowych zabezpieczonych na nieruchomościach mieszkalnych wartość wskaźnika LTV w momencie udzielenia kredytu nie powinna przekraczać poziomu:

- a) 80% lub,
- b) 90% w przypadku, gdy część ekspozycji przekraczająca 80% LTV jest odpowiednio ubezpieczona lub kredytobiorca przedstawił dodatkowe zabezpieczenie w formie blokady środków na rachunku bankowym lub poprzez zastaw na denominowanych w złotych dłużnych papierach wartościowych Skarbu Państwa lub NBP” (*Rekomendacja S...*, 2013: 31).

Nadmierne zadłużenie nie jest tożsame z niewłaściwym zadłużeniem. Często nadmierne zadłużenie jest konsekwencją niewłaściwego zadłużenia. Łatwiej jest zdefiniować nadmierne zadłużenie, określając progi, po przekroczeniu których uznajemy, że dług jest zbyt wysoki, aniżeli określić niewłaściwe zadłużenie. Niewłaściwe zadłużenie jest więc pojęciem szerszym od nadmiernego zadłużenia. Podmiot może posiadać zdolność obsługi długu, ale charakter długu może nie mieć uzasadnienia ekonomicznego. O niewłaściwym charakterze długu będzie decydować przeznaczenie długu i koszt jego obsługi. Dług na sfinansowanie wydatków mających na celu doraźną poprawę nastroju można zakwalifikować jako niewłaściwy, podobnie jak dług, którego koszt obsługi przekracza poziom uzasadniony rynkowo.

Przyczyny nadmiernego zadłużenia mają charakter pierwotny i wtórny. Przyczyną pierwotną jest brak zabezpieczenia finansowego w postaci oszczędności, majątku lub innych aktywów. Natomiast przyczyną wtórną jest spadek dochodów spowodowany utratą pracy, obniżeniem zarobków, wzrostem kosztów życia. Równoczesne wystąpienie przyczyn pierwotnych i wtórnych prowadzi do wystąpienia niewypłacalności. Według B. Świeckiej (2008: 220) zachodzi ścisły związek pomiędzy wysokością dochodów gospodarstw domowych a charakterem przyczyn niewypłacalności konsumentów. Inne przyczyny mają miejsce w grupie konsumentów zamożnych i biednych. W grupie osób dobrze sytuowanych najczęstszą przyczyną bankructwa są choroba lub zmniejszenie zarobków; w grupie o średnich dochodach – życie ponad stan, nieracjonalne dysponowanie środkami, nierozważne zadłużanie się; natomiast w grupie o najniższych dochodach – nieterminowa spłata pożyczki.

Nadmierne zadłużenie jest silnie skorelowane z niską wiedzą konsumentów na temat produktów finansowych i brakiem odpowiednich regulacji. Problem asymetrii informacji na niekorzyść konsumentów jest szczególnie poważny na rynku usług (Nowak, 2003; Lissowska, 2010). Niestety, wiele gospodarstw domowych nie jest w stanie podejmować prawidłowych decyzji finansowych nawet w warunkach dobrego dostępu do informacji (Dąbrowska, 2013). Bez względu na poziom dochodów oraz wykształcenia większość konsumentów, decydując się na wzięcie kredytu, kieruje się jedynie lub przede wszystkim wysokością miesięcznej raty. Percepcja informacji dodatkowych, dotyczących RRSO, całkowitego kosztu kredytu, rodzaju oprocentowania, jest bardzo słaba. W przypadku skomplikowanych, strukturyzowanych produktów finansowych nie jest możliwa ich ocena i porównanie przed zakupem przez typowego konsumenta (Sługocka-Krupa, 2014; Nowak, 2016).

Społeczne konsekwencje nadmiernego zadłużenia są poważne, ale trudno mierzalne. Dla zadłużonych osób wpadnięcie w pułapkę zadłużenia oznacza często pogorszenie stanu zdrowia, utratę domu lub mieszkania, rozpad rodziny i społeczną marginalizację. Konsekwencją nadmiernego zadłużenia jest wykluczenie finansowe, wyrażające się brakiem dostępu do usług rynku finansowego.

Zadłużenie z tytułu kredytów i pożyczek generuje duże ryzyko zwłaszcza dla gospodarstw domowych o niskich dochodach. Takie podmioty często korzystają z krótkoterminowych pożyczek konsumpcyjnych, uzupełniając w ten sposób bieżące niedobory budżetowe. W przypadku pogorszenia sytuacji gospodarczej osoby o słabszej pozycji na rynku pracy są znacznie bardziej narażone na zwolnienie lub obniżenie dochodów. Gorsze warunki życia gospodarstw domowych o niskich dochodach powodują, iż w przypadku utraty źródeł dochodu nie są one w stanie jeszcze bardziej obniżyć standardu życia i poziomu konsumpcji. „Rolowanie” kredytu pozwala na krótkookresową stabilizację, która przy trwałym niezbalansowaniu przychodów i wydatków prowadzi do występowania poważnych problemów finansowych wynikających z nadmiernego zadłużenia.

POZIOM ZALEGŁYCH ZOBOWIĄZAŃ GOSPODARSTW DOMOWYCH W POLSCE

Według danych pochodzących z raportu *Infodług*, przeterminowane zadłużenie Polaków na koniec marca 2016 roku wyniosło 44,66 mld zł (dane zawarte w raporcie pochodzą z dwóch największych ogólnopolskich baz danych: BIK i BIG Infomonitor i obejmują zobowiązania o wartości przekraczającej 200 zł z zaległością w spłacie powyżej 60 dni) (*Infodług...*, 2016).

W Polsce ponad 2 mln 150 tys. osób ma problemy z terminowym regulowaniem zobowiązań. Wśród osób posiadających zaległe zobowiązania dominują mężczyźni. Jest ich ponad 1320 tys. (61,5%). Najczęściej są to mężczyźni w wieku od 35 do 44 lat. Kobiet, które nie regulują terminowo zobowiązań, jest ponad 826 tys. (38,5%).

Średnia wartość zaległego zobowiązania przypadającego na osobę nieregulującą terminowo zobowiązań wyniosła na koniec marca 2016 roku 20 790 zł. Największy dług w Polsce ma mieszkaniec województwa mazowieckiego i wynosi on 99 716 147 zł. Najmniej osób z zaległymi zobowiązaniami mieszka w województwie podkarpackim (37 na 1000), a najwięcej w województwie kujawsko-pomorskim (91 na 1000).

Rośnie liczba osób, które nie regulują terminowo zobowiązań. Tempo wzrostu zobowiązań przeterminowanych w grupie zobowiązań pozabankowych jest wyższe niż

zobowiązań bankowych, a to ostatnie utrzymuje się w porównaniu do roku poprzedniego na względnie stabilnym poziomie. Przyczyny tego zjawiska mają przede wszystkim charakter prawny. Od połowy 2015 roku sądy są zobowiązane do zgłaszania zaległych zobowiązań z tytułu niewykonania zasądzonych kar, grzywien, nawiązek lub niepokrytych postępowań sądowych. Także gminy od ubiegłego roku są zobowiązane do zgłaszania niesolidnych dłużników alimentacyjnych.

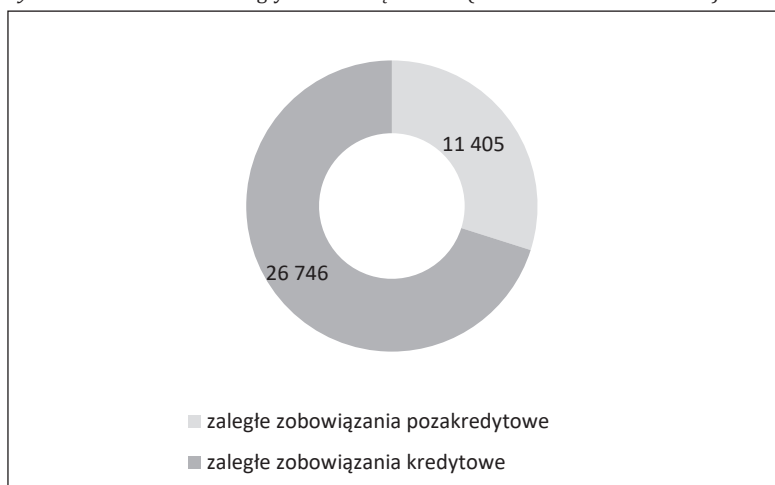
Gospodarstwa domowe biorą kredyty i pożyczki na cele konsumpcyjne i mieszkaniowe. Na koniec 2015 roku w portfelach banków znajdowało się 21,2 mln kredytów konsumpcyjnych o łącznej wartości 133,4 mld zł i średniej wartości 6,3 tys. zł.

Ryc. 1. Liczba osób nieregulujących terminowo zobowiązań (stan na marzec 2016 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Infodług...* (2016)

Ryc. 2. Średnia wartość zaległych zobowiązań w zł (stan na marzec 2016 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Infodług...* (2016)

Według danych pochodzących z *Raportu o sytuacji banków w 2015 r.* na koniec 2015 roku liczba zagrożonych kredytów konsumpcyjnych wyniosła 2,74 mln i stanowiły one wartość 16,15 mld zł (*Raport...*, 2015). Udział kredytów zagrożonych w ogólnej liczbie kredytów konsumpcyjnych według stanu na koniec 2015 roku wyniósł 12,9%, natomiast udział kredytów zagrożonych w całkowitej wartości kredytów konsumpcyjnych wyniósł 12,1%. W porównaniu do końca 2014 roku odnotowano nieznaczne zwiększenie liczby zagrożonych kredytów o 0.1 p.p. i zmniejszenie ich wartości o 0,8 p.p. Dane te wskazują na stabilizację jakości portfela kredytów konsumpcyjnych. Najwięcej kredytów zagrożonych występowało w kredytach do kwoty 2 tys. zł (17,1%), a największy udział według wartości miały kredyty na kwotę powyżej 50 tys. zł (14,5%).

Na koniec 2015 roku w portfelach banków znajdowało się 1,9 mln kredytów mieszkaniowych o łącznej wartości 370 mld zł i średniej wartości 190,2 tys. zł. Przyjmując, że niebezpieczny poziom zadłużenia występuje przy kredytach o wskaźniku LTV większym niż 80%, można zaobserwować, że banki na koniec 2015 roku miały 32,5% udzielonych kredytów, stanowiących 50,6% ich łącznej wartości o wysokim LTV. W porównaniu do stanu na koniec 2014 roku odnotowano wzrost liczby i wartości kredytów o wysokim LTV, czego powodem było głównie osłabienie złotego wobec franka szwajcarskiego.

Na podstawie danych z końca 2015 roku, zagrożonych kredytów mieszkaniowych było 35,6 tys., co stanowiło 1,8% ogólnej liczby kredytów mieszkaniowych, oraz 34,3 tys. kredytów opóźnionych w spłacie powyżej 30 dni, co stanowiło także 1,8% ogólnej liczby kredytów. Oznacza to poprawę jakości kredytów mieszkaniowych zarówno w ujęciu absolutnym, jak i względnym w stosunku do 2014 roku (odpowiednio 37,7 tys., czyli 2%, i 37,5 tys., czyli 2%).

W latach 2009–2012 w następstwie światowego kryzysu finansowego miał miejsce duży wzrost ilości i wartości kredytów zagrożonych, a następnie zaznaczyła się stabilizacja bądź poprawa (Garnarczyk, Mocek, Skikiewicz, 2014). Jakość portfela kredytowego pozostaje więc względnie stabilna. Należy jednak pamiętać, że relatywnie dobre wskaźniki w znacznym stopniu wynikają z kontynuacji sprzedaży części portfela „złych” kredytów lub przeniesienia ich do ewidencji pozabilansowej (w 2015 roku w ramach tych operacji banki wyksięgowały z bilansu kredyty o łącznej wartości około 4,8 mld zł). W tym roku szacuje się, że banki sprzedadzą portfele kredytowe o rekordowej wartości ponad 16 mld zł. Dodatkowo zmniejszeniu udziału kredytów zagrożonych sprzyjał wzrost akcji kredytowej, prowadzący do obniżenia udziału kredytów zagrożonych i opóźnionych w spłacie.

Pomimo wysokiej dynamiki wzrostu długu problem nadmiernego zadłużenia występuje w Polsce w ograniczonym stopniu. Budżety około 70% gospodarstw domowych obciążone są w niskim stopniu spłatami z tytułu kredytów i pożyczek (wskaźnik obciążenia długiem nie przekracza 20% dochodu) (Wałęga, 2013).

Zagrożeniem dla konsumentów jest działalność parabanków. Pojęcie „parabanku” nie jest określone w polskim prawie. Zgodnie z definicją ze strony NBP parabank to „podmiot prowadzący działalność charakterystyczną dla banków w oparciu o inne przepisy niż Prawo bankowe” (*Parabank*, 2017). Najszerza definicja przyjmuje, że parabankami są wszelkie instytucje finansowe świadczące usługi podobne do bankowych, natomiast w węższym ujęciu instytucjami parabankowymi określa się podmioty inne niż banki, które zostały przez odrębne ustawy upoważnione do podejmowania czynności bankowych w wąskim znaczeniu. Właścicielami parabanków są często te

same podmioty, do których należą banki (działalność prowadzona jest w tej formie ze względu na korzyści z tytułu dywersyfikacji i mniejsze wymagania ustawowe) (Małecki, 2014: 475).

Niebezpieczeństwo wpadnięcia konsumentów w pułapkę zadłużenia w relacjach z parabankami opiera się na ponoszeniu wysokich opłat na etapie przedkontraktowym i pokontraktowym. Opłaty te są często nieświadomione przez konsumentów. Ryzyko niewypłacalności związane jest szczególnie ze stosowaniem wysokich opłat pozaodsetkowych oraz wysokich kosztów windykacyjnych w sytuacji wystąpienia opóźnień w spłacie. Tego typu praktyki są szczególnie groźne dla konsumentów o niskich kompetencjach finansowych, których brak przybiera postać niewywiązywania się w terminie z obowiązku spłaty raty. Generalnie, ryzyko wystąpienia problemów w spłacie kształtowane jest pod wpływem dwóch czynników: wysokości opłat i sytuacji finansowej kredytobiorcy – im wyższe koszty kredytu i słabsza sytuacja finansowa kredytobiorcy, to prawdopodobieństwo wystąpienia problemów finansowych jest wyższe.

Niebezpieczeństwo wystąpienia problemów finansowych konsumentów było szczególnie wysokie przed wejściem w życie ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 roku o zmianie ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1357), zwanej potocznie ustawą antylichwiarską. Ustawa wprowadziła limity na pozaodsetkowe koszty kredytu, koszty „rolowania” pożyczek oraz opłaty za opóźnienia w spłacie. Za całą pewnością dzięki wprowadzeniu regulacji pożyczkodawcy/kredytodawcy, których funkcjonowanie opiera się na wciąganiu klientów w pętlę zadłużenia poprzez stosowanie wysokich kosztów pozaodsetkowych oraz kosztów związanych z windykacją i przedłużaniem okresu spłaty, mają trudniejsze warunki działania.

Poprawę pozycji kredytobiorców na rynku kredytów mieszkaniowych wprowadziła również ustawa z dnia 23 marca 2017 roku o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. z 2017 r. poz. 819). Ustawa reguluje m.in.: zasady i tryb zawierania umów o kredyt hipoteczny, zakres informacji udzielanych klientowi przed zawarciem umowy, prawa i obowiązki konsumenta, kredytodawcy, pośrednika i agenta w związku z zawartą umową hipoteczną. Dzięki nowym przepisom na kredytodawców nałożono dodatkowe obowiązki informacyjne, uregulowano działalność pośredników finansowych i zwiększono odpowiedzialność kredytodawców z tytułu źle przeprowadzonej oceny zdolności kredytowej.

UPADŁOŚĆ KONSUMENCKA

W praktyce większość możliwych do podjęcia działań naprawczych wobec osób mających problemy z terminową obsługą długu sprowadza się do restrukturyzacji zadłużenia dla zapewnienia „zrównoważonej kontynuacji” lub do upadłości konsumenckiej i umożliwienia „nowego startu” (Świecka, 2008).

W drodze do upadłości występują najpierw opóźnienia w regulowaniu zobowiązań, następnie całkowita utrata płynności, a na końcu zaprzestanie regulowania zobowiązań. Trudności z bieżącym regulowaniem zobowiązań mogą prowadzić do niewypłacalności, tzn. do trwałej utraty zdolności do obsługi długu. Niewypłacalność nie jest tożsama z upadłością, którą ogłasza sąd.

Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, określane mianem „upadłości konsumenckiej”, zostało wprowadzone

do polskiego porządku prawnego w 2008 roku (weszło w życie 31 marca 2009 roku). W 2008 roku prawodawca znowelizował ustawę z dnia 28 lutego 2003 roku – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. z 2009 r. nr 175, poz. 1361 z późn. zm.), dodając nową instytucję w postaci ogłoszenia upadłości przez osobę fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej.

Poszerzenie prawa upadłościowego o upadłość konsumencką wynikało z konieczności wdrożenia dyrektyw unijnych. Rygorystyczne wymagania zawarte w ustawie sprawiły, że przepisy o upadłości konsumenckiej stały się praktycznie niefunkcjonalne. Corocznie pod rządami „starej” upadłości konsumenckiej ogłaszano tylko kilkanaście upadłości i tendencja ta była malejąca.

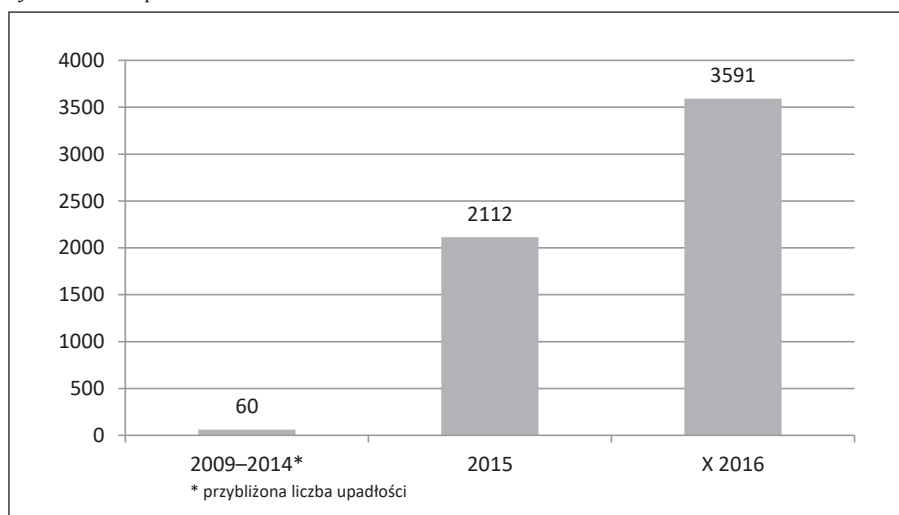
Istotne zmiany w upadłości konsumenckiej w 2015 roku i 2016 roku zostały wprowadzone ustawą z dnia 29 sierpnia 2014 roku o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1306) oraz ustawą z dnia 15 maja 2015 roku – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2015 r. poz. 978).

„Nowa” upadłość konsumencka znacznie ułatwiła dostęp do tej drogi wyjścia z długów. Obecnie sądy ogłaszają około 300 upadłości miesięcznie i szacuje się, że w 2016 roku liczba upadłości przekroczy 4 tys. Oznacza to radykalny wzrost upadłości w stosunku do lat poprzednich. Jest to jednak wciąż niewiele w stosunku do krajów Europy Zachodniej – np. w Niemczech w 2015 roku ogłoszono ok. 108 tys. upadłości konsumenckich.

W wyniku nowelizacji wprowadzono m.in.:

- łatwiejszy dostęp do upadłości,
- skrócenie okresu planu spłaty wierzycieli,
- możliwość ogłoszenia upadłości bez planu spłaty wierzycieli,
- większe wsparcie upadłego w zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych w przypadku sprzedaży mieszkania lub domu,
- możliwość złożenia wniosku o upadłość przez wierzyciela,

Ryc. 3. Liczba upadłości konsumenckich w Polsce w latach 2009–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Centralny Ośrodek Informacji Gospodarczej (2016)

- likwidację karencji dla byłych przedsiębiorców,
- obowiązek złożenia wniosku na formularzu.

W upadłości konsumenckiej stan niewypłacalności kwalifikowany jest jako utrata płynności. Zmieniła się definicja niewypłacalnego dłużnika. Obecnie niewypłacalny dłużnik to taki, który utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące. Postępowanie upadłościowe nie może być prowadzone wobec osób, które zaciągnęły zobowiązania kredytowe, gdy już były niewypłacalne oraz gdy doszło do rozwiązania stosunku pracy z przyczyn leżących po stronie pracownika lub za jego zgodą. We Francji stan nadmiernego zadłużenia konsumenta określono w formie progu, upoważniającego do skorzystania z przepisów ustawy o nadmiernym zadłużeniu na 60% udziału obciążeń finansowych w dochodach do dyspozycji konsumenta.

Upadłość konsumencka ma w Polsce charakter likwidacyjny. Konsumenckie postępowanie upadłościowe nie przewiduje odpowiednika postępowania naprawczego dla przedsiębiorców, ani nawet układu z wierzycielami przed ogłoszeniem upadłości przez sąd. Wiąże się z likwidacją majątku dłużnika – osoba upadła musi przekazać syndykowi cały swój majątek, który w ramach postępowania upadłościowego ulega spieniężeniu. W praktyce sprowadza się to do utraty domu lub mieszkania będącego własnością dłużnika. Sąd po złożeniu wniosku przez zadłużonego konsumenta nie podejmuje żadnych działań skłaniających strony do zawarcia ugody i nie ma nic do zaferowania konsumentom dopiero zagrożonym upadłością. W takich przypadkach konsumentowi nie pozostaje nic innego, jak indywidualnie szukać rozwiązania w kontaktach z wierzycielem.

Nowe przepisy upadłościowe przewidują możliwość zatrzymania lokalu mieszkalnego przez dłużnika w ramach ugody z wierzycielami. Taka możliwość istnieje jednak dopiero po ogłoszeniu upadłości przez sąd.

Samo istnienie przepisu o możliwości zatrzymania lokalu mieszkalnego nie tworzy jeszcze praktyki i jak do tej pory do zawarcia takich ugód nie dochodziło. Wierzyciele wolą sprzedać dług niżeli podejmować pertraktacje z dłużnikiem. Tym samym oczekiwania towarzyszące wprowadzeniu ustawy, odnośnie do większej skłonności wierzycieli do zawierania porozumień z dłużnikami, nie zostały spełnione.

Łatwiejszy dostęp do upadłości wynika z wprowadzenia bardziej korzystnych dla dłużnika zasad kwalifikacji przyczyn, które są podstawą przyjęcia przez sąd wniosku. Przed nowelizacją sąd mógł przyjąć wniosek tylko w wyjątkowych przypadkach, gdy przyczyna upadłości była niezależna od dłużnika. Obecnie sąd nie może oddalić wniosku o upadłość, chyba że stan niewypłacalności wynika z działań umyślnych lub jest następstwem rażącego niedbalstwa ze strony konsumenta.

Ponadto na zwiększenie dostępu do upadłości miała wpływ zmiana zasad naliczania i obniżenie kosztów postępowania. Przed nowelizacją upadły musiał mieć środki, które byłyby wystarczające na opłacenie syndyka. Obecnie nie jest to konieczne, ponieważ koszty te mogą być skredytowane z budżetu państwa. Brak majątku dłużnika nie skutkuje oddaleniem wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej, tak jak to się dzieje w przypadku upadłości przedsiębiorcy, bowiem celem wiodącym konsumenckiego postępowania upadłościowego jest oddłużenie i możliwość „nowego” początku. Każdy przepis „nowej” upadłości konsumenckiej jest korzystniejszy dla dłużnika niewypłacalnego od przepisów uchylonych.

Obniżono również opłatę za wniosek z 200 do 30 zł. Ograniczono także liczbę wymaganych wierzycieli z dwóch do jednego. W celu wyeliminowania częstych błędów przy składaniu wniosków o upadłość, jak również dla wygody konsumentów, wprowadzono obowiązek składania wniosku na formularzu, pod rygorem zwrotu wniosku.

Wyjście z długów nie jest aktem jednorazowym i nie następuje na ogół w momencie ogłoszenia upadłości przez sąd, a dopiero w chwili, gdy upadły wykonana plan spłaty wierzycieli. Wprawdzie w znowelizowanych przepisach ustawodawca wprowadził możliwość orzeczenia upadłości bez planu spłaty, aczkolwiek z tej możliwości sądy korzystają rzadko. Plan spłaty wierzycieli ma przede wszystkim charakter wychowawczy, a nie windykacyjny.

Upadłość musi równoważyć ochronę interesu dłużnika i wierzyciela. W Europie „nowy start” zapewniany jest w warunkach zachowania przez dłużnika minimum socjalnego, niezbędnego do normalnej egzystencji. W USA i Kanadzie w znacznie większym stopniu przenoszona jest na konsumentów bezpośrednia odpowiedzialność za zaistniałą sytuację.

Wniosek o upadłość zostanie odrzucony, jeżeli dłużnik popełnił czynności fraudacyjne (z pokrzywdzeniem wierzycieli), np. doprowadził do pogłębienia zadłużenia w sytuacji, gdy utracił zdolność obsługi długu. „Nowa” upadłość konsumencka przesuwą granicę podziału ochrony interesów w stronę wierzyciela, poprawiając sytuację prawną dłużnika. W wyniku nowelizacji konsumenci uzyskali większą ochronę także z tytułu wydłużenia z roku do dwóch lat okresu, na który syndyk musi przekazać na czynsz środki ze sprzedaży lokalu mieszkalnego. Skrócono również maksymalny okres planu spłaty wierzycieli z pięciu do trzech lat. Ponieważ zmiany te pogarszają sytuację prawną wierzycieli, są przez środowiska finansowe krytykowane.

Osobną kategorię spraw tworzą przypadki, w których osoba fizyczna prowadziła wcześniej działalność gospodarczą. Upadłość konsumencka byłego przedsiębiorcy jest najtrudniejszym rodzajem postępowania z uwagi na zaniechania i błędy popełnione wcześniej na etapie jego niewypłacalności, bowiem modelowo wniosek o upadłość konsumencką winien być poprzedzony wnioskiem o upadłość przedsiębiorcy. Byli przedsiębiorcy, którzy dopuścili się zaniechania i nie złożyli wymaganego wniosku o upadłość, nie są wykluczeni z takiej możliwości, ale jest to trudniejsze, ponieważ muszą uzasadnić wniosek, powołując się na względy słuszności lub humanitarne.

Wprowadzone w 2016 roku zmiany dały możliwość złożenia wniosku o upadłość również wierzycielom oraz zlikwidowały roczny okres po zakończeniu działalności gospodarczej w którym dłużnik/były przedsiębiorca musiał czekać z wnioskiem o upadłość konsumencką.

Upadłość konsumencka jest szczególnie atrakcyjna dla dłużników bez majątku i dochodu. W takich przypadkach postępowanie upadłościowe trwa krótko i nie wymaga wysokiej „ofiary” w postaci utraconego mieszkania lub domu. Również wtedy, gdy upadły nie uzyskuje dochodów albo uzyskuje dochody w wysokości nieprzekraczającej minimalnego wynagrodzenia, korzyści z upadłości są dla dłużnika większe. Czas pobierania części dochodów do masy upadłości w dużym stopniu decyduje o opłacalności decyzji o złożeniu wniosku o upadłość konsumencką.

Uzyskanie statusu upadłego wiąże się ze stygmatyzacją finansową. Osoba upadła będzie figurowała w bazach danych, co oznacza, że w pewnym okresie po upadłości nie będzie mogła zaciągać zobowiązań z odroczonym terminem płatności.

ZAKOŃCZENIE

Nieprzemysłane kredyty i pożyczki stanowią duże zagrożenie dla gospodarstw domowych. Pomimo istnienia silnej zależności pomiędzy liczbą udzielonych kredytów konsumenckich na tzw. dowód (czyli bez weryfikacji informacji o zatrudnieniu i poziomie dochodów), a jakością portfela kredytowego, banki działające na rynkach finansowania detalicznego nie zamierzają rezygnować z udzielania tego typu kredytów.

Zadaniem polityki konsumenckiej, w obliczu zagrożenia nadmiernym zadłużeniem gospodarstw domowych, jest skłonienie konsumentów do większej refleksji nad swoimi potrzebami konsumpcyjnymi, a w obszarze samych decyzji finansowych – nad ewentualnymi ich konsekwencjami (Białczyńska-Biały, 2012). „Nowa” upadłość konsumencka poprawiła sytuację prawną zadłużonych konsumentów, ale korzystanie z niej jest ostatecznością.

Niezbędne jest rozwijanie edukacji finansowej, mającej na celu poprawę świadomości finansowej niezbędnej do radzenia sobie we współczesnym świecie (Dąbrowska, Janoś-Kresło, Ozimek, 2005; Dąbrowska, Byłok, Janoś-Kresło, Kiełczewski, Ozimek, 2015). Konsumentom powinni być bardziej świadomi ryzyka i własnych możliwości finansowych. O ile świadomość finansowa młodzieży jest na poziomie nieco wyższym niż przeciętny dla krajów OECD, to dużo gorzej wypada świadomość dorosłych Polaków.

Świadomość finansowa społeczeństwa jest wciąż niska i stanowi barierę rozwoju społeczno-gospodarczego. Z raportu *Oszczędzanie długoterminowe – opinie, postawy i oczekiwania polskiego społeczeństwa*, przygotowanego w 2014 roku przez TNS Polska dla Związku Banków Polskich, wynika, że tylko 2% ankietowanych deklaruje, że oszczędza co miesiąc, a 48% uważa, że łatwiej zaciągnąć kredyt, niż systematycznie oszczędzać (Bludnik, Czernik, Jurek, Marszałek, 2015: 18). Tendencja do bieżącej konsumpcji dominuje nad perspektywicznym myśleniem, którego przejawem jest planowe oszczędzanie. Na przeszkodzie stają niewystarczająca wiedza, brak zainteresowania oraz brak odpowiednich nawyków wyniesionych z domu.

Zmiana świadomości finansowej powinna stanowić zadanie dla wszystkich podmiotów, które prowadzą działalność edukacyjną w sferze ekonomii. Podejmowanie decyzji przy niskiej świadomości finansowej jest ryzykowne i może prowadzić do nadmiernego zadłużenia i niewypłacalności gospodarstw domowych. Bez świadomego ekonomicznie i finansowo społeczeństwa nie jest możliwy trwały wzrost gospodarczy.

W artykule przedstawione zostały perspektywy upadłości konsumenckiej w kontekście zadłużenia Polaków i nowych przepisów prawa. Ogranicza się on do przedstawienia kierunku rozwoju i intensywności zjawiska, wiążąc je z łatwiejszym dostępem do upadłości i rosnącym poziomem zadłużenia. Nie analizuje szczegółowo zależności przyczynowo-skutkowych pomiędzy różnymi czynnikami a zjawiskiem upadłości konsumenckiej. Dalsze badania problemu upadłości powinny iść w tym kierunku.

Literatura References

- Białczyńska-Biały, M. (2012). *Ewolucja polityk konsumenckich w Polsce po 1989 r.* Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Bludnik, I., Czernik, K., Jurek, M., Marszałek, P. (2015). *Mapa edukacji finansowej. V edycja.* Warszawa: Związek Banków Polskich, Polska Izba Ubezpieczeń.

- Centralny Ośrodek Informacji Gospodarczej (2016). Pozyskano z http://www.coig.com.pl/2016-upadlosc-konsumencka-lista_osob.php
- Dąbrowska, A. (2012). Konsument na rynku usług bankowych. W: A. Dąbrowska, M. Janoś-Kresło (red.). *Ochrona konsumentów na rynku usług bankowych i telekomunikacyjnych*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 22–25.
- Dąbrowska, A. (2013). *Ochrona i edukacja konsumentów na wybranych rynkach usług*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Dąbrowska, A., Byłok, F., Janoś-Kresło, M., Kiełczewski, D., Ozimek, I. (2015). *Kompetencje konsumentów*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Dąbrowska, A., Janoś-Kresło, M., Ozimek, I. (2005). *Ochrona i edukacja konsumentów we współczesnej gospodarce rynkowej*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Gafrikova, V. (2016). Koszty kredytu konsumenckiego w świetle regulacji prawnych. *Przedsiębiorstwo Przyszłości*, 4(29), 60–75.
- Garnarczyk, J., Mocek, M., Skikiewicz, R. (2014). *Zachowania gospodarstw domowych na rynku usług finansowych w warunkach zmiennej koniunktury*. Warszawa: CeDeWu.pl.
- Gębski, Ł. (2013). Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych – problem finansowo-prawny czy społeczny? *Gospodarka Narodowa*, 4(260), 83–108.
- Infodług. Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i niesolidnych dłużnikach. 32 edycja 2016* (2016, 10 grudnia). Warszawa: BIG InfoMonitor S.A. Pozyskano z https://www.big.pl/download/raporty/raport_infodlug_32_edycja_2016_06.pdf
- Knehans-Olejniki, A.M. (2015). *Ochrona i edukacja konsumentów na rynku kredytów hipotecznych i konsumpcyjnych*. Warszawa: DeCeWu.pl.
- Lissowska, M. (2010). Polityka konsumencka – podstawy teoretyczne, cele i narzędzia. *Gospodarka Narodowa*, 10, 57–77.
- Małecki, W. (2014). Przemiany sektora bankowego i ich konsekwencje. *Ekonomista*, 4, 467–487.
- Nowak, P. (2003). Ochrona konsumenta w warunkach asymetrii informacji. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 594, 91–100.
- Nowak, P. (2016). Bezpieczeństwo ekonomiczne konsumenta na rynkach usług finansowych. W: A. Piędel, J. Pomiankiewicz, A. Żebrowski (red.). *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*. Warszawa: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie / Wydział Zamiejscowy w Nisku, 332–340.
- Parabank* (2017, 7 lipca). Pozyskano z <https://www.nbportal.pl/slownik/pozycje-slownika/parabank>.
- Raport o sytuacji banków w 2015 r.* (2016). Warszawa: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego. Pozyskano z http://www.knf.gov.pl/opracowania/sector_bankowy/raporty_i_opracowania/publikacje_sektora_bankowego/indeks.html
- Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie*, KNF (2013, czerwiec) (2016, 10 grudnia). Pozyskano z http://www.knf.gov.pl/Images/Rekomendacja_S_18_06_2013%2E_tcm75-34880.pdf
- Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych*, KNF (2010, luty) (2016, 10 grudnia). Pozyskano z https://www.knf.gov.pl/Images/Rekomendacja%20T_tcm75-18474.pdf
- Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych*, KNF (2013, luty) (2016, 10 grudnia). Pozyskano z http://www.knf.gov.pl/Images/RekomendacjaT_tcm75-33586.pdf
- Sługocka-Krupa, E. (2014). Ochrona konsumentów na rynku usług kredytowych – wybrane problemy. W: M. Gancarz, E. Sługocka-Krupa (red.). *Ochrona konsumentów i jej współczesne wyzwania*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 297–315.
- Świecka, B. (2008). *Bankructwa gospodarstw domowych. Perspektywa ekonomiczna i społeczna*. Warszawa: Difin.
- Świecka, B. (2009). *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – skutki – przeciwdziałanie*. Warszawa: Difin.
- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 roku – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. z 2009 r. nr 175, poz. 1361, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 roku o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. z 2017 r. poz. 819).

Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2015 r. poz. 978).

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 roku o zmianie ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1357).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1306).

Wałęga, G. (2013). *Kredytowanie gospodarstw domowych*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

Paweł Nowak, dr, ekonomista, adiunkt w Katedrze Ekonomii i Polityki Gospodarczej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Zajmuje się gospodarką, bezpieczeństwem obrotu gospodarczego i ochroną konsumenta. Autor publikacji naukowych z zakresu ekonomii, prawa i finansów.

Paweł Nowak, Ph.D., economist and assistant professor in the Department of Economics and Economic Policy, the Pedagogical University of Cracow. Main research interests: economy, safety of transaction and consumer protection. He is the author of numerous articles on economics, law and finance.

Adres/address:

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska
e-mail: gelb@wp.pl